

С. В. Семенко

ПОРТРЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ЗЛАМУ СТОЛІТЬ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЕПІСТОЛЯРНОЇ СПАДЩИНИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Постановка проблеми. На порубіжжі XIX й XX століття молоде покоління української інтелігенції активно долучається до суспільно-політичної роботи, розробляючи власну концепцію національного відродження України. Однією з ключових тем на шляху вироблення державотворчої стратегії було й визначення ролі української інтелігенції в цьому процесі. Це питання спровокувало чимало дискусій, як на сторінках періодичних видань, так і в приватному листуванні, яке й приватним можна вважати умовно з огляду на ті важливі світоглядні проблеми, які порушувалися в епістолах. Не становить винятку й епістолярна спадщина Лесі Українки, оскільки окремі листи за змістовим наповненням і стилем співмірні з публіцистичними виступами в пресі.

Актуальність пропонованої наукової розвідки визначається тим фактом, що розмисли Лесі Українки про громадянську позицію української інтелігенції, її моральне обличчя дозволяють сучасникам винести з уроків історії те раціональне зерно, котре допоможе уникнути прикрих помилок у національному державотворенні.

На жаль, не зважаючи на велику історіографію про життя й діяльність Лесі Українки, повного висвітлення ця тема не набула, а лише згадувалася принагідно чи в контексті розгляду іншого аспекту вивчення художньої й публіцистичної спадщини. Серед вагомих наукових розвідок, котрі торкалися досліджуваної проблеми, варто назвати праці В. Агеевої [1], Л. Вашків [2], В. Кузьменка [3], В. Савчук [4], В. Святювця [5].

Метою наукової студії є спроба окреслити найвагоміші площини епістолярної спадщини Лесі Українки на предмет висвітлення теми місця й ролі інтелігенції в суспільно-політичному й духовно-культурному житті українства.

Поставлена мета передбачає реалізацію таких **завдань**:

- з'ясувати коло ключових підтем, пов'язаних із питанням «роль української інтелігенції в житті нації» крізь призму епістолярної спадщини Лесі Українки;
- висвітлити концептуальні характеристики галицької й наддніпрянської інтелігенції в листуванні представниці роду Драгоманових-Косачів.

Об'єктом наукового розгляду є листи Лесі Українки, в яких порушується тема інтелігенції, **предметом** – ключові проблеми пов'язані з формуванням політичного іміджу української інтелігенції на зламі століть.

Емпіричної базою слугувала епістолярна спадщина Лесі Українки, написані до різних адресатів протягом 1876 – 1913 рр.

Для виконання поставлених завдань автором статті було використано такі **методи**: проблемно-тематичний для визначення ключових аспектів проблеми місця інтелігенції в політичному житті українського народу в листуванні Лесі Українки; жанрово-стилістичний й аналітичний використано з метою характеристики та з'ясуванню специфічних рис ідиостилю епістолярної спадщини публіцистики.

Виклад основного матеріалу. Листи стали органічним продовженням не тільки публіцистичної практики Лесі Українки, а й ілюстрацією її ідейних пошуків, становлення національного світогляду. Кореспонденція Лесі Українки у крапках своїх вірців вражає широтою горизонтів за охопленням суспільно-політичних і культурно-духовних проблем українців. Її листування в умовах браку вільного суспільного оприлюднення власних

думок про злободенні проблеми українців, котрі були зумовлені колоніальною політикою самодержавної Росії з її драконівською системою цензури щодо періодичних видань, у багатьох випадках були повноцінною публіцистикою, що мала великий вплив на адресатів, які в переважній більшості були людьми небайдужими до української ідеї.

Знайомство з європейським способом життя спонукувало Лесю Українку до активної праці в ім'я майбутнього державного суверенітету України, критичніше оцінювати діяльність освіченого українського громадянства у політичній сфері. У своїх кореспонденціях вона неодноразово наголошувала, що в її політичному світогляді відбулися кардинальні зміни під впливом вивчення політичного життя Європи, позаяк раніше політичне життя в Україні вона міряла «невільницьким масштабом». Окремі листи Лесі Українки є своєрідними сторінками літопису української політичної історії, зокрема пошуків свідомонаціональною інтелігенцією шляхів утвердження державницької ідеї серед значної частини зденаціоналізованого чужими ідеологіями українського народу. Будучи вихованою в кращих українських і європейських демократичних традиціях, усвідомлюючи трагізм бездержавного становища українців по обидва боки Дніпра, вона однаково боляче сприймала політичні поразки й прорахунки, як наддніпрянської, так і галицької інтелігенції. Спостерігаючи за політичними баталіями в Галичині в першу половину 90-их років XIX століття, у листі до М. Драгоманова вона дає розлогу образно-іронічну атестацію їх ключовим подіями головним фігурантам: «В галицьких справах я дедалі гублю нитку – хто за попів, хто проти попів, хто помимо попів? Се якась нещасна хаотична країна, і коли б уже скоріше знайшовся такий бог, щоб сказав:

«хай стане світло!» тай відрізнив би тьму від світла» [Леся Українка. Т.10, 1978, с. 151]. За спостереженнями Лесі Українки, часто-густо політичне життя українців в Галичині характеризується не стільки прогресом у громадських справах, скільки інтригами, непотрібними дискусіями, необґрунтованими звинуваченнями в бік своїх політичних опонентів. Вона висловлює співчуття галицьким публіцистам, котрі змушені в періодиці описувати й роз'яснювати читачам основні тенденції заплутаних політичних перипетій.

На протигагу негативній конотації, щодо москвофілів і народовців, Леся Українка дає компліментарну характеристику радикальній партії як найпрогресивнішій прогнозуючи, що в подальшому партія Франка й Павлика здобуде найбільшу підтримку в простих галичан. Вона переконана, що хоча для Галичини функціонування чотирьох політичних сил є завеликим, проте воно свідчить про велику політичну активність галицького громадянства, оскільки «все-таки люди живуть і думають, а не сплять і скніють, як то у нас чи то поневолі, а чи то й по волі скрізь ведеться» [Леся Українка. Т.10, 1978, с. 71]. Цікавими є й представлені присутні розмисли публіцистики про формування нового покоління інтелігенції в Галицькій Україні: «Тепер уже в витворюється і в Галичині інтелігенція непопівська, і дедалі її все більше стає, і дедалі вона все більше ваги набирає...». Леся Українка воліє, щоб нова генерація не збочувала на шлях клерикалізму «щирого чи удаваного» [Леся Українка. Т. 10, 1978, с. 71]. Лесі Українці категорично не прийнятні окремі прояви «антипоетичного й антиартистичного (a la Чернишевський, Писарев ettutiguanti) на пряму в культурній діяльності галицької інтелігенції, хоча, за її спостереженнями, в порівнянні з російськими народниками в колі молодих галицьких радикалів така

тенденція «провадиться не так гостро і дико, як у росі[ян], певне, українська натура і європейська культура не допускають до того...» [т. 10, с. 71].

В одному з листів до Михайла Павлика Леся Українка відверто висловлює своє двоїсте ставлення до галицьких справ: з одного боку, вона не може не радіти створенню нових українських товариств і видавництв, а, з іншого, їй незрозуміла відчуженість народовської інтелігенції й народу, бо галицька інтелігенція, на відміну від наддніпрянської, мала в своїх руках і пресу, і можливість проводити народні віча.: «Я очарована звістками з Вашого краю, ще наша доля не загинула, коли у нас такий народ є! І як се так могло скластись, що у такого народу така інтелігенція виросла нецікава (щоб не сказати гірше!), як се народовці не бачать і не знають свого народу?» [Леся Українка. Т. 10, 1978, с. 71].

Розмірковуючи про основні риси галицької інтелігенції кінця XIX століття Леся Українка виділяє в ньому «праведників», котрі тільки люблять багато говорити про «науку на національному ґрунті» й засуджувати «радикальний рух» в Україні, та «людей невдячної і непомітної роботи» для розвою національного життя. Вона висловлює жаль, що «знакомитий український індивідуалізм» є тим важелем, який заважає цим істинним працівникам на ниві розвою української ідеї об'єднати свої зусилля.

У листах Лесі Українки чи не найчастіше висвітлюється тема непростої атмосфери у середовищі української інтелігенції щодо розуміння національного питання. Вона пише, що однією з причин звинувачення її в «літературщині» й «інтелігентствуванні» є особна позиція щодо таких понять як «народність», «літературність», «інтелігенція». Вона відверто засуджує безплідні дріб'язкові дискусії, пов'язані з національним питан-

ням: «Мені вже самій страх обридли оці теми: чи треба писати чисто народним чи не чисто народним складом, тенденційно чи нетенденційно, чи Галичина та Волинь все одно що Україна, чи ні, чи треба писати наукові праці по-українськи, чи краще, може, по-російськи, і т. і.» [Леся Українка. Т. 10, 1978, с. 164].

Леся Українка у своїй публіцистиці й епістолярній спадщині однією з негативних рис української інтелігенції називала невпинні міжособні суперечки, які заважали консолідації усіх демократичних сил довкола української ідеї. Серед її кореспонденції знаходимо цікаві характеристики протистояння різних поколінь у колінаддніпрянської інтелігенції. Так, у листі до М. Драгоманова Леся Українка пише про такий політичний антагонізм «Братства тарасівців» і старогромадівців у ключових питаннях розвою національної ідеї: «Professionsdefoi молодих українців», кажуть походить з Харкова. Не знаю, як прийнята вона у Харкові, а в Києві нею дуже незадоволені за «неповажання старших», виражене в ній» [Леся Українка. Т. 10, 1978, с. 159]. Серед української інтелігенції Наддніпрянщини Леся Українка виділяє таких представників, що працюють «ізолювано» переважно у сфері освіти, економіки, менше релігії, і найменше «проводять культурну роботу в народі безпосередньо».

Вона вірить у молоде покоління української наддніпрянської інтелігенції, котре сумлінно займається самоосвітою й виробляє власний політичний світогляд, хоча й усвідомлює, що цей процес не тільки затяжний («у нас чомусь усе мусить іти таким тихим слимаковим ходом»).

Критикує публіцистка й роз'єднання наддніпрянських інтелігентів у виробленні спільної національної політичної програми й консолідуючих дій, називаючи образно це явище «герметично забитими скриньками» –

«чуєш якийсь гук, а не знаєш, до чого він, та й хто сам попаде у таку скриньку, то не дуже добре йому там буде, бо все ж і тісно, і душно, хоч, може, і скринька добра, і люди в ній не згірші» [Леся Українка. Т. 10, 1978, с. 160].

Як і всі члени Драгоманови-Косачів Леся Українка категорично виступала проти теорії «двох правд», за якою існує література окремо для політичної й культурної еліти й окремо для селянства й робітників. Признаючи таку концепцію вкрай шкідливою для становлення української політичної нації, вона з іронією констатує про ідеологів теорії «двох правд»: «Може, сидить у них в голові формула: освічений чоловік – пан; а що ж буде, як усі мужики та почнуть вилазити у такі пани? «усе пани, пани, а хто ж буде свині пасти?» Звичайно, що свині пасти не дуже весело й приємно...» [Леся Українка. Т. 10, 1978, с. 235]. Як представник нового покоління української інтелігенції наголошує, що її однодумцям неприйнятна теорія «двох правд», вони навпаки прагнуть вивчати якомога більше європейських мов, щоб поповнити українську перекладну бібліотеку кращими творами наукової й політичної європейської думки для широкого загалу українців.

Леся Українка ніколи не змішувала особисті інтереси із громадськими, особливо коли вони стосувалися розбудови політичної української нації, тому у своїх кореспонденціях по-драгоманівськи відверто дає негативні оцінні характеристики української інтелігенції: «земляцька недбалість», пасивність, «хаос нещирості земляків». Так, у листі до М. Павлика від 27 березня 1903 року Леся Українка, покликаючись на життєві колізії М. Драгоманова та М. Павлика, зауважувала: «Історія дядькова навчила мене, що на поміч родичів, приятелів і товаришів чоловікові «одірваному» тяжко або принаймні трудно рахувати. По Вашій історії бачу, що за-

лежати від патріотичних інституцій ще гірше, ніж від родини і приятелів. Я б хотіла мати цілком freieHende» [Леся Українка. Т. 12, 1979, с. 58].

Повз пильне око Лесі Українки не проходила жодна важлива дискусія на сторінках преси, не стала виключенням й полеміка довкола «Листів з Буковини» Осипа Маковея, надрукованих на сторінках «Громадської думки». Усупереч складним особистим стосункам з Осипом Маковеєм, публіцистка залишається об'єктивним аналітиком однієї з чергових сторінок непростих взаємовідносин в колі української інтелігенції. Вона стає на захист автора «Листів з Буковини», окреслюючи одну з класичних ситуацій «непорозуміння між своїми»: коли хтось має сміливість виступити проти загальноприйнятої доктрини, відстоюючи свої політичні позиції. Критично оцінюючи здібності Маковея-публіциста та його манеру вести полеміку, Леся Українка потверджує, що в період розгортання національно-визвольного руху він не міг «замовчувати йому те, в чому він не годиться з провідником політики буковинських русинів, теж, либонь, було трудно, бо тепер такий час, що не раз і син проти батька м у с и т ь повстати, хоч і як то тяжко для обох» [Леся Українка. Т. 12, 1979, с. 165]. Засуджує публіцистка й неетичну політику «бойкоту», яка час від часу виникала в громаді української інтелігенції, бо в такій ситуації верх беруть особисті амбіції, а спільна національна справа страждає.

Висновки. Епістолярна спадщина Лесі Українки дає змогу простежити процеси усвідомлення інтелігенцією своєї історично-культурної і духовної місії у різних історичних зрізах. У листуванні Лесі Українки відбилася специфічна родова тяглість роду Драгоманових-Косачів до хронікальності у віддзеркаленні суспільно-політичних і культурних подій у житті українського народу. Її кореспонденції об'єднувала спільна думка про вироб-

лення моральної і політичної стійкості в українській інтелігенції у справі обстоювання національного питання, боротьба з асиміляційними процесами у колі інтелігенції в бік нації-експансіоніста, скорочення відстані між інтелігенцією і народом. На жаль, окремі проблеми висвітлені у публіцистиці славетного роду почасти залишилися невирішеними й до сьогодні.

Література

Агеєва В. Епістолярна спадщина Лесі Українки : листи як фрагмент творчої біографії // Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму : монографія . К., 2003. С. 141 – 157.

Вашків Л. Епістолярна критика Лесі Українки: види, форми вияву, функції // З його духа печаттю... : зб. наук. пр. на пошану І. Денисюка / упоряд. М. Легкий. Л., 2001. Т. 1. С. 70 – 76.

Кузьменко В. І. Епістолярна критика Лесі Українки // Леся Українка і сучасність : зб. наук. пр. / Волин. держ. ун-т ім. Лесі України. Луцьк, 2003. С. 15 – 19.

Листи так довго йдуть... : Знадоби архіву Лесі Українки в Слов'янській бібліотеці у Празі / упорядкув., передм. та прим. С. Кочерги ; післямова О. Сліпушко. К. : Просвіта, 2003. 308 с.

Савчук В. Погляди Лесі Українки на проблему "недержавного чоловіка" : (на матеріалі листів письменниці до М. Кривинюка та Ф. Волховського // Леся Українка і сучасність : зб. наук. пр. / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українка [та ін.]. Луцьк, 2007. Т. 4, кн. 1. С. 257 – 269.

Святовець В. Ф. Епістолярна спадщина Лесі Українки : листи в контексті художньої творчості. К. : Вища шк., 1981. 183 с.

Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. Т.10. Листи (1876 – 1897). К. : Наук. думка, 1978. 543 с.

Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. Т.11. Листи (1898 – 1902). К. : Наук. думка, 1978. 478 с.

Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. Т.12. Листи (1903 – 1913). К. : Наук. думка, 1979. 694 с.